MUZEUL ȚĂRII CRIȘURILOR

CRISIA

LIV

ORADEA • 2024

ANDREI ȘAGUNA ȘI JÓZSEF EÖTVÖS, O AMICIȚIE DE O VIAȚĂ

Mircea-Gheorghe ABRUDAN*

ANDREI ȘAGUNA AND JÓZSEF EÖTVÖS, A LIFELONG FRIENDSHIP
ABSTRACT

The year 2023 marked the 150th anniversary of the passing into eternity of the Romanian Orthodox Metropolitan Andrei Baron of Saguna and the 210th anniversary of the birth of the Hungarian baron and minister József Eötvös, one of the founding fathers of modern Hungary. The two were colleagues at the Faculty of Law of the University of Pest, respected and cherished each other all their lives, renewin their collaboration after 1867, when Eötvös was appointed Minister of Religious Affairs and Public Instruction in the Hungarian government in Budapest. In this round commemorative context, this study aims to offer a re-reading of their relationship and to bring it back to the attention of Romanian and Hungarian historians, given that their posterity and resonance in Romanian and Hungarian historiography and society today are different. While Andrei Șaguna enjoys wide renown among Romanians, his popularity being amplified by his canonization by the Romanian Orthodox Church in 2011, József Eötvös has suffered a fall into oblivion, which is not due to a damnatio memoriae orchestrated by someone, but, paradoxically, to the good name of his son, the physicist Loránd Eötvös (1848-1919), internationally known for his work on gravity and the tension of the earth's crust, whose name is fixed in the Hungarian pantheon by a number of academic institutions which bear his name.

Keywords: Habsburg Monarchy, 19th century, Romanian Archbishop and Metropolitan Andrei Baron of Șaguna, Hungarian Minister of Religious Affairs and Education Baron József Eötvös.

Preliminarii

În 28 iunie 2023 s-au împlinit o sută cincizeci de ani de la trecerea în eternitate a Mitropolitului Andrei baron de Șaguna, ierarh al Bisericii Ortodoxe (1848-1873) și lider al națiunii române din Transilvania (1848-1868). Despre el s-a scris enorm, bibliografia șaguniană însumând peste 2.500 de titluri în volume și studii de specialitate, articole de popularizare, panegirice, evocări[1] etc. Cele mai cunoscute monografii li se datorează lui Nicolae Popea (1879), Ioan Lupaș (1909), Keith Hitchins (1977), Johann Schneider (2005), Mircea Păcurariu (2012) și Mircea-Gheorghe Abrudan (2023), în lumea istoricilor de specialitate făcând istorie lucrarea emblematică a savantului american[2], iar în mediul teologic operele preoților academicieni I.

* Institutul de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca al Academiei Române; e-mail: mircea.abrudan@acad-cj.ro.

[1] Voichița Bițu, Bogdan Andriescu, *Andrei Șaguna (1808-1873). Biobibliografie*, ediția a II-a, revizuită și adăugită, Editura Andreiana-Armanis, Sibiu, 2012.

[2] Keith Hitchins, *Orthodoxy and Nationality: Andreiu Șaguna and the Romanians of Transylvania, 1846-1873*, Cambridge-London, Harvard University Press, 1977; Idem, *Ortodoxie și Naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania 1846-1873*, traducere de pr. prof. dr. Aurel Jivi, Editura Enciclopedică, 1995, București, 2016.

Lupaș[3] și M. Păcurariu[4]. La acestea se adaugă în mod fericit cele nouă volume în zece tomuri de corespondență șaguniană, șase apărute la Cluj-Napoca sub titlul *Andrei Șaguna, Corespondența*, editate cu acribie de o echipă coordonată de regretatul profesor Nicolae Bocșan, și patru publicate la Sibiu, însumând corespondența ierarhului cu protopopii brașoveni, îngrijite de Înaltpreasfinția Sa Laurențiu Streza, Mitropolitul Ardealului, și de cunoscutul preot slavist, istoric și muzeograf Vasile Oltean de la Prima Școală Românească din Șcheii Brașovului[5].

De ce am pomenit toate aceste volume? Pentru că în niciunul nu este discutată pe larg relația de prietenie dintre omul și ierarhul Andrei baron de Șaguna și omul politic liberal maghiar József Eötvös (1813-1871)[6]. Această constatare a determinat alegerea acestui subiect de discuție în cadrul sesiunii organizate de Muzeul Țării Crișurilor din Oradea în toamna anului 2023, readucând în atenția contemporanilor și a fluxului istoriografic românesc o prietenie dintre doi bărbați emblematici din Ungaria secolului al XIX-lea. Trebuie precizat aici că încercarea de a reconstitui relațiile dintre Șaguna și Eötvös nu este o întreprindere inedită, deoarece în urmă cu o sută de ani, în 6 și în 8 decembrie 1913, protopopul Săliștei, Ioan Lupaș (1880-1967)[7], a prezentat conferința „Șaguna și Eötvös" în fața „unui auditor distins" din Brașov și Sibiu, după cum se poate citi în ediția din 8/21 decembrie 1913 a „Gazetei Poporului" din Brașov[8]. Redacția ziarului menționa că „apreciatul nostru istoriograf" a evocat „într-o conferență de peste o oră activitatea și faptele acestor două figuri marcante istorice schițându-ne în mod plastic și foarte atrăgător afinitatea de gândire și de sentimente între acești bărbați aleși ai neamului românesc și maghiar, începând din anii tinereții până la sfârșitul vieții lor laborioase și adeseori zbuciumate". În continuare, redactorul rezuma cuprinsul conferinței „magistrale" a protopopului istoriograf Ioan Lupaș, menționând la final că acesta fusese „aplaudat și felicitat cu căldură" de „distinsul auditoriu"[9].

Șaguna și Eötvös, o amiciție în lumina corespondenței celor doi

În 3 septembrie 2023 s-au împlinit 210 ani de la nașterea lui József Eötvös, astăzi un nume cvasi uitat în mentalul colectiv maghiar, deși se numără între părinții fondatori liberali ai Ungariei moderne[10]. Astfel, consider că o relectură a relațiilor lor și o readucere a amândurora înaintea

[3] Ioan Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna. Monografie istorică*, ediția a II-a, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1911 (și alte ediții); Idem, *Scrieri alese despre mitropolitul Andrei Șaguna*, Ediție, studiu introductiv și note de Dr. Mircea-Gheorghe Abrudan și Pr. Petru-Toader Damian, Editura Andreiana, Sibiu, 2021.

[4] Mircea Păcurariu, *O viață dăruită Bisericii și Neamului. Sfântul Ierarh Andrei Șaguna, Mitropolitul Transilvaniei*, Editura Andreiana, Sibiu, 2012.

[5] O prezentare detaliată a edițiilor corespondenței șaguniene la: Mircea-Gheorghe Abrudan, *Lecturi din istoriografia bisericească. În memoria profesorului Nicolae Bocșan (1947-2016) și a părintelui academician Mircea Păcurariu (1932-2021)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2021, p. 363-396.

[6] Pentru viața și opera lui vezi: Vardy Steven Bela, *Baron Joseph Eötvös (1813-1871), A Literary Biography*, East European Monographs, CCXIV, Boulder, Colorado, Columbia University Press, 1987; István Németh (ed.), *Die ungarischen Liberalen*, Új mandátum könyvkiadó, Budapest, 1999, p. 93-111.

[7] Despre el vezi: Vasile Crișan, *Ioan Lupaș (1880-1967). Studiu monografic*, Editura Armanis, Sibiu, 2013; Ioan Chirilă, Iuliu-Marius Morariu (coord.), *Ioan Lupaș*, colecția *Personalități ale Universității Babeș-Bolyai* nr. X, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2021.

[8] *Conferența protopopului Dr. Lupaș. Șaguna și bar. Eötvös*, în *Gazeta Poporului*, anul LXXVII, nr. 268, Brașov, 8/21 decembrie 1913, p. 3.

[9] *Ibidem*.

[10] Paul Lendvai, *Ungurii timp de un mileniu învingători în înfrângeri*, traducere din germană de Maria Nastasia și Ion Nastasia, ediția a III-a, Editura Humanitas, București, p. 235, 287, 288, 304.

noastră este un act deopotrivă istoriografic, dar și omagial, dedicat memoriei celor doi bărbați iluștri, respectați în epocă de românii din Transilvania și Ungaria, după cum nota Nicolae Popea în 1879 făcând referire la „amiciția" dintre ei[11]. Desigur, posteritatea și rezonanța lor în societatea românească și maghiară de astăzi sunt diferite. În timp ce Andrei Șaguna se bucură de un larg renume în rândurile românilor, popularitatea lui la nivelul maselor fiind amplificată prin canonizarea lui de către Biserica Ortodoxă Română în anul 2011[12], József Eötvös a suferit o căderea în uitare, care nu se datorează unei damnatio memoriae orchestrate în mod interesat sau voit de stat sau de o persoană anume cu putere de decizie, ci, în mod paradoxal, bunului renume al fiului său, fizicianul Loránd Eötvös (1848-1919), cunoscut la nivel internațional datorită lucrărilor sale despre gravitație și tensiunea scoarței terestre, numele acestuia fiind fixat în panteonul maghiar prin Universitatea ELTE și prin Institutul de Geofizică din Budapesta care-i poartă numele[13]. De altfel, Eötvös Loránd Tudomanyegyetem din Budapesta este una dintre cele mai prestigioase universități de stat din Ungaria, având în prezent nouă facultăți și circa 28.000 de studenți[14].

Înainte de a intra în fondul expunerii, aș dori să amintesc că unele ecouri ale prieteniei lui Șaguna cu Eötvös s-au făcut auzite în epocă, fiind înregistrate în paginile presei românești, în particular a *Telegrafului Român*, în prima monografie Șaguna, semnată de arhimandritul vicar Nicolae Popea, citată deja mai sus, și în lucrarea memorialistică a lui Ioan cavaler de Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contimporane*, publicată la Sibiu în anul 1913, unde citim că Eötvös fusese „conșcolar", „amic din copilărie" și „prietin bun și cu Șaguna și cu macedo-grecul Sina"[15]. Aici trebuie precizat că Ioan Pușcariu (1824-1911), fratele arhimandritului Ilarion Pușcariu, a fost unul dintre cei mai apropiați confidenți ai mitropolitului Andrei Șaguna, între cei doi existând o bogată corespondență purtată între anii 1865 și 1873, peste cincizeci de scrisori ale ierarhului către cavaler păstrându-se până în zilele noastre și rămânând încă, în mare parte, inedite. Această corespondență, prezervată în colecțiile speciale ale Bibliotecii Academiei Române din București și publicată în toamna anului 2023 în ediție facsimilă[16], oferă o mărturie despre relația lor foarte apropiată, despre încrederea de care Pușcariu se bucura în ochii lui Șaguna și mai ales despre zbuciumul și deziluziile ultimilor ani ai vieții marelui arhiereu[17].

De asemenea, consider importantă explicarea termenului de „amiciție" folosit în titlul și în subtitlul studiului, precum și corelarea acestuia cu durata unei vieți întregi. Explicația este simplă, având un suport documentar incontestabil, și anume corespondența celor doi protagoniști. Schimbul epistolar în limba maghiară din care s-au păstrat până acum nouă scrisori – trei edite și șase inedite, primele două datând din anul 1848 și ultimele șapte din anul 1870, acestea din urmă fiind păstrate la Sibiu în Arhiva Bibliotecii Mitropoliei Ardealului, Fondul Șaguna –, nu

[11] Nicolae Popea, *Arhiepiscopul și metropolitul Andreiu baron de Șaguna*, Tiparul tipografiei arhidiecezane, Sibiu, 1879, p. 21.

[12] Alexandru Bordea, Alexandru Moțoc (coord.), *Acte și Tomosuri Sinodale privind canonizarea Sfinților Români*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Editura Basilica, București, 2020, p. 604.

[13] Despre biografia și opera sa, vezi: https://mathshistory.st-andrews.ac.uk/Biographies/Eotvos/, accesat 26 iulie 2024.

[14] Amănunte pe pagina web a instituției: https://www.elte.hu/, accesat 26 iulie 2024.

[15] Ioan cavaler de Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1913, p. 119, 134.

[16] *Epistole dela Șaguna. Manuscrise ale Mitropolitului Andrei Șaguna din Arhiva Bibliotecii Academiei Române*, ediție îngrijită de Arhim. Dr. Ioachim Tomoiagă, Editura Andreiana, Sibiu, 2023, 275 pagini.

[17] Nicolae Bocșan, *Andrei Șaguna. Inițiative, opinii, deziluzii (1867-1872)*, în Ioan Bolovan, Ovidiu Ghitta (coord.), *Istoria ca datorie. Omagiu academicianului Ioan-Aurel Pop la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2015, p. 633-646.

epuizează în mod sigur corespondența celor doi, dar atestă veritabilele sentimente de prietenie sinceră care i-a legat pe parcursul întregii vieți, tonul scrisorilor fiind unul amical, iar cuvintele sau sintagmele precum „adânc stimate prietene", „mult stimate prietene", „prieteneștile tale rânduri atât de cordiale", „urările tale prietenești", „prietenia ta", folosite de ambii în schimbul epistolar, nu sunt în mod evident simple politețuri protocolare sau seci curtoazii politico-diplomatice, ci reflectă o legătură sufletească sinceră. Cel ce a atras atenția în istoriografie asupra acestui detaliu signifiant a fost preotul istoriograf Ioan Lupaș, care a utilizat termenii „prietenie" și „prieten" în caracterizarea relației lui Șaguna cu Eötvös nu mai puțin de 16 ori în articolul publicat la Arad în anul 1913. Revenind la corespondența celor doi, voi exemplifica în cele ce urmează selectând câteva fragmente din două epistole ale lui József Eötvös către Andrei Șaguna din ianuarie și decembrie 1870.

În scrisoarea redactată la Buda în 16 ianuarie 1870, József Eötvös se scuza față de Andrei Șaguna că îi răspundea atât de târziu urărilor de Crăciun și de Anul Nou. Ministrul se explica astfel:

„*Pentru prima dată în viața mea regret că noi catolicii n-am păstrat calendarul de stil vechi, deoarece am simțit că înroșesc, când am scris data de azi și n-aș fi dat prea mult dacă aș fi scris 16 în loc de 3 ianuarie, fiindcă ar fi trebuit să răspund chiar atunci rândurilor tale prietenoase. Dar nevoia schimbă legea și prezența Majestății Sale, multele proiecte de lege pe care a trebuit să le elaborez, călătoriile mele la Seghedin și Kecskemét, respectiv noua sesiune în parlament mi-au răpit atât de mult timp, încât abia azi am ajuns să-ți răspund la scrisoare, dar și azi am avut parte de atâtea necăjiri, încât nu pot să-ți răspund așa cum s-ar cuveni și cum aș dori.*

În primul rând te rog să primești cele mai oneste mulțumiri pentru rândurile tale prietenoase. Nimeni nu ar putea să-ți răspundă mai călduros decât eu și nu doresc altceva decât să am ocazia să dovedesc înclinația și atașamentul meu față de tine. Să-ți dea Atotputernicul ani lungi spre binele țării și spre gloria poporului tău și să-ți dea pentru zilele bătrâneții conștiința, care este mai prețioasă, decât orice recunoștință și orice glorie și prin care nobilele tale năzuințe să-și aducă rodul".

Aceasta era doar prima parte a scrisorii, în partea secundă ministrul adresându-i ierarhului două întrebări referitoare la viziunea sa asupra proiectului înființării unei Facultăți de Teologie Ortodoxă în cadrul Universității din Buda, proiect pe care ministrul Eötvös dorea să-l înainteze guvernului și parlamentului ungar nu înainte de a afla „opinia întemeiată" a mitropolitului de la Sibiu. Ultima frază a epistolei este la fel de sugestivă și merită reprodusă datorită frumuseții limbajului folosit: „*Și pe cât de scurtă este cererea mea, pe atât de amplu și exhaustiv să fie răspunsul pe care-l aștept. Și acum Dumnezeu să te binecuvinteze și să te țină sănătos, iar pe mine [să mă ține] în prietenia ta*"[18].

Observăm, desigur, talentul literar al lui József Eötvös, care nu a fost doar un politician, ci și un apreciat scriitor al epocii[19]. Talentul său literar reiese și din scrisoarea trimisă ierarhului de la Sibiu în 22 decembrie 1870 cu ocazia sărbătorii Nașterii Domnului și noului an, în care scria:

„*Sărbătorile mari de Crăciun, care îmbucură întreaga lume și toate națiunile și ai căror primi propăvăduitori au fost înțelepții astronomi persani și ciobanii, care își păzeau oile în împrejurimile*

[18] Arhiva Bibliotecii Mitropoliei Ardealului din Sibiu (în continuare: A.B.M.A.), *Fond Șaguna*, nr. 2923. Îi mulțumesc colegului doctorand Csaba Horváth de la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca pentru traducerea schimbului epistolar din limba maghiară.

[19] Paul Lendvai, *Ungurii*, p. 304. Despre opera lui literară și de filosofie politică vezi detalii la: Vardy Steven Bela, *Baron Joseph Eötvös*, p. 33-160; Johann Weber, *Eötvös und die ungarische Nationalitätenfrage*, Südosteuropäische Arbeiten 64, München, Verlag R. Oldenbourg, 1966, p. 88-149.

Betleemului, precum și înnoirea anului îmi oferă plăcutul și mult așteptatul prilej de a-mi exprima stima și atașamentul față de Domnia Voastră, pe care vă rog să binevoiți să le primiți cuvios, deoarece acestea sunt convingerile mele de principiu.

Vă salut pe Domnia Voastră cu prilejul acestor Sărbători sfinte cu dorințele mele bine venite din inima înfierbântată, să vă țină atotputernicul Dumnezeu și să prelungească firul drag al vieții Dumitale până la cea mai târzie perioadă a etății umane în putere și în sănătate și în consolidarea intereselor iubitului nostru Rege și a țării.

Pe lângă acestea, închinat unei grații Mari, am onoarea de a vă rămâne cu respect distins și profund.

Mi-ar părea foarte rău, dacă eu, din cauza acelor neplăceri, pe care le-ați avut din pricina cazului din Brașov[20] mi-aș fi pierdut onoarea și aș fi căzut în dizgrație!

Deja Horațiu[21] se temea să nu fie în vreun fel o povară pentru bunul lui prieten, care a fost un demnitar înalt și de aceea i-a scris: ne in publica commoda peccem, si longo sermone morer Tua tempora. Încerc și eu să mă țin de acest exemplu și neputând rezista sentimentelor interioare, care mă entuziasmează plăcut față de tine, r[ămân cu]. r[espect]. întreg"[22].

Scrisoarea se vede limpede că nu este o felicitare protocolară emisă cu ocazia sărbătorilor de iarnă, ci este o dovadă clară a respectului și a prieteniei celor doi, amiciție care a fost pusă la încercare în contextul polemicii mitropolitului cu membrii comunității grecești de la biserica Sfânta Treime din cetatea Brașov, asupra cărora ierarhul aruncase de două ori, în 1857 și în 1868, „un interdict bisericesc", cu alte cuvinte o excomunicare, din cauza refuzului grecilor de a accepta autoritatea sa canonică și pe preotul pe care Șaguna îl rânduise în această comunitate parohială mixtă din punct de vedere etnic[23]. Grupate într-un consiliu parohial separat de cel românesc, familiile grecești au apelat la autoritățile politico-administrative de la Pesta pentru mediere. În scopul rezolvării litigiului, ministrul cultelor Eötvös a constituit o comisie sub președinția sa, decizia ministerială din 30 iulie 1869 dispunând ca la biserica „Sfânta Treime" să se slujească bilingv, să funcționeze doi preoți, unul român și unul grec, plătiți din fondurile parohiei, iar dreptul la administrarea averilor să se stabilească pe calea justiției. Grecii au fost nemulțumiți și l-au interpelat pe ministru într-o ședință a parlamentului ungar, dar acesta nu a mai apucat să tranșeze lucrurile definitiv pentru că „a adormit cu capul pe ele somnul etern", după cum nota Ioan Pușcariu în 1913[24]. După decesul ministrului, grecii au îmbrățișat calea justiției civile, procesul dintre cele două facțiuni etnice, grecească și românească, finalizându-se după moartea mitropolitului Andrei Șaguna, în 14 septembrie 1887, printr-o sentință favorabilă grecilor, care au primit dreptul de proprietate și de uzufruct exclusiv asupra bisericii, averii și proprietăților imobiliare ale acesteia, trecând biserica sub jurisdicția canonică a Episcopiei Ortodoxe Sârbe de la Budapesta[25]. În consecință, românii au fost evacuați și nevoiți să-și construiască o nouă

[20] În anul 1871, fruntașii comunității românești a bisericii Sf. Treime din Brașov-Cetate au trimis Ministerului Cultelor de la Pesta un memoriu amplu despre conflictul lor cu etnicii greci ai aceleiași enorii, memoriu publicat la Pesta în limba română în anul 1874 și reeditat recent în Laurențiu Streza, Vasile Oltean, *Mitropolitul Andrei Șaguna în documentele din Șcheii Brașovului, Vol. IV*, Editura Andreiana, Sibiu, 2010, p. 670-719.

[21] Quintus Horatius Flaccus (65 î. Hr. – 8 î. Hr.), unul dintre cei mai importanți poeți romani ai Antichității.

[22] A.B.M.A., *Fond Șaguna*, nr. 2958.

[23] Despre istoria parohiei vezi: Vasile Oltean, *Biserica Sfânta Treime – cetate Brașov* –, Editura Transilvania Expres, Brașov, 2013, 249 p.

[24] Ioan cavaler de Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane*, p. 135.

[25] Vasile Oltean, *Biserica Sfânta Treime*, p. 53-60.

biserică, edificată în anul 1896 sub păstorirea preotului cărturar Bartolomeu Baiulescu în Piața Sfatului din Brașov, după modelul arhitectural al bisericii ortodoxe grecești din Viena[26].

O prietenie din vremea adolescenței și a studenției pestane

În anul 1823, când Anastasiu Șaguna s-a mutat cu mama și cu frații săi în casa înstăritului lor unchi Atanasie Grabovszky din Pesta[27], József Eötvös abia împlinise zece ani. Născut la 3 septembrie 1813 în Buda (Ofen), într-o familie aristocratică angajată în serviciul Curții imperiale austriece, Eötvös a fost crescut și educat în spiritul culturii germane de mama sa, baroneasa Anna Lilien născută în Westfalia, și conform propriilor mărturii a început să învețe limba maghiară abia când a împlinit 12 sau 13 ani. Părinții săi i-au încredințat educația pe mâinile perceptorului Joseph Pruzsinsky, un dascăl cu viziuni liberale republicane și antihabsburgice, care i-a pus în mână operele lui Voltaire și Rousseau, ceea ce l-a influențat puternic și i-a configurat ideologia politică liberală de mai târziu. Studiile superioare și le-a derulat în contextul trezirii conștiinței naționale maghiare și sub impactul prelegerilor universitare ale lui Stephan Horvát, cunoscut în epocă pentru patosul depus în glorificarea și mistificarea istoriei ungurilor, József Eötvös numărându-se între cei ce au semnat la moartea lui Horvát, în 1846, un necrolog elogios în care a subliniat tocmai rolul profesorului în redescoperirea de către generația sa a „faptelor glorioase ale lui Árpád" și a „patriotismului", pentru care „patria mamă îi va rămâne îndatorată pentru totdeauna"[28].

Despre acest interval al anilor copilăriei și adolescenței, petrecuți în cele două orașe despărțite de Dunăre, Șaguna fiind cu aproape cinci ani mai în vârstă decât Eötvös, avem două mărturii care susțin că cei doi s-au cunoscut și chiar împrietenit, și anume informațiile consemnate de Nicolae Popea în monografia șaguniană din 1879, și de Ioan Pușcariu în memoriile sale din 1913. Popea, care i-a fost colaborator lui Șaguna aproape douăzeci de ani și de la care a primit multe informații directe referitoare la parcursul său biografic, notează că „renumitul maghiar erudit și fost ministru al cultelor, baronul Eötvös, stătea îndeaproape amiciție cu metropolitul Șaguna încă din copilărie"[29]. La rândul său, Pușcariu, precizează că cei doi au fost colegi de școală și amici din copilărie[30]. Nu știm cu exactitate momentul în care cei doi s-au cunoscut în Buda sau în Pesta, dar o altă informație redată în 1896 de Alexandru Roman (1826-1897), profesor de limba română la Universitatea din Pesta (1862-1867), redactor al cunoscutelor gazete românești pestane *Concordia* și *Federațiunea* și deputat în parlamentul maghiar (1865-1888), confirmă indirect informațiile consemnate de Nicolae Popea și Ioan Pușcariu. Astfel, Roman i-a dezvăluit redactorului *Gazetei Transilvaniei* că baronul Eötvös „a fost și el de origine român macedonean", informația provenind de la o „rudă mai îndepărtată a familiei Eötvös"[31]. Chiar dacă informația referitoare la originea macedo-română îndepărtată pe linie paternă a ministrului este una cât se poate de discutabilă, șanse ca cei doi să se fi cunoscut în mediul destul de restrâns al intelectualității și familiilor înstărite din Buda și Pesta este foarte mare, cunoscute fiind relațiile cordiale ale unor bogate familii aromâne budapestane

[26] Amănunte despre această odisee ecleziastică la Bartolomeu Baiulescu, *Monografia Comunei Bisericești gr. or. rom. a „Sf. Adormiri" din Cetatea Brașovului, cu acte și dovezi*, Tipografia Ciurcu, Brașov, 1898.

[27] Despre el vezi: Maria Berényi, *Personalități marcante în istoria și cultura românilor din Ungaria (Secolul XIX). Studii*, Giula, 2013, p. 21-36.

[28] Johann Weber, *Eötvös und die ungarische Nationalitätenfrage*, p. 74-76.

[29] Nicolae Popea, *Arhiepiscopul și metropolitul*, p. 21.

[30] Ioan cavaler de Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane*, p. 119.

[31] *Aromânii din Budapesta*, în *Gazeta Transilvaniei*, anul LIX, Brașov, nr. 74, 3 (15) aprilie 1896, p. 3.

(Grabovszky) și vieneze (Sina, Dumba), înnobilate de habsburgi, nu numai cu cercurile aulice, ci și cu reprezentanții iluștri ai aristocrației ungare, precum contele István Széchenyi, devenit un model de mecenat cultural și filantropie și pentru colonia română din Pesta, care i-a dedicat un număr din „Biblioteca românească" (nr. 9/1834), dar și implicarea macedoromânului Gheorghe Sina în construirea podului cu lanțuri dintre Buda și Pesta[32]. Cu alte cuvinte, lumea elitelor financiare și nobiliare era destul de mică în Buda și Pesta primelor decenii ale secolului al XIX-lea, iar probabilitatea ca cei doi tineri deștepți și studioși să se fi cunoscut și împrietenit înainte de începutul studiilor universitare este foarte mare.

În mod cert amiciția între József Eötvös și Anastasiu Șaguna s-a legat în perioada studiilor lor universitare de la Pesta în anii 1826-1829, când cei doi au fost colegi la facultățile de drept și filosofie. Merită amintit aici că în timpul studiilor lor, corpul academic al universității era compus din 49 de profesori, 4 conferențiari și 9 asistenți, care instruiau un număr de aproximativ o mie de studenți distribuiți în cele patru facultăți: drept, filosofie, teologie și medicină[33]. Prietenia lor a fost atât de solidă încât a declanșat mirarea lui József Eötvös în momentul aflării deciziei lui Anastasiu Șaguna de a părăsi Pesta și a se muta la Vârșeț pentru a studia teologia la Seminarul Ortodox din localitate, renunțând astfel la o carieră de înalt funcționar de stat la Viena sau Pesta, pentru care îl recomanda solida sa formație academică[34]. Desigur, biografii români ai lui Șaguna au interpretat acea decizie din perspectiva evoluției sale ulterioare, explicând gestul său prin îndemnul mamei, sfatul unchiului său Grabovszky și al episcopului Maxim Manuilovici de Vârșeț, care l-au sfătuit să-și asculte vocația lăuntrică și să-și asume răspunderea pentru viitorul națiunii și al Bisericii române îmbrățișând sacerdoțiul[35]. Pentru József Eötvös și probabil pentru ceilalți colegi ai lor, această perspectivă părea încețoșată în toamna anului 1829, întrucât, în afara parohiei sale și a regiunii periferice a imperiului, unde locuia populația ortodoxă a monarhiei, preotul ortodox din Monarhia habsburgică se afla încă pe o treaptă socială net inferioară în comparație cu un înalt funcționar, avocat sau comerciant[36]. Câțiva ani mai târziu, după ce și-a susținut examenul juridic în 1833, Eötvös a părăsit Pesta mutându-se pe domeniul familiei de la Ercsi, apoi la Bratislava și la Sály în comitatul Borsod, unde se va implica activ în lucrările adunărilor comitatense și în ședințele dietelor ungare, susținând ideile egalei îndreptățiri a confesiunilor din Ungaria, emanciparea evreilor și libertatea de exprimare[37].

Contactele din pașoptism și dualism

Contactele celor doi s-au reluat în anul 1848, când, între 7 aprilie și 11 septembrie 1848, József Eötvös a ocupat portofoliul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice de la Pesta, Andrei Șaguna devenind în aceeași primăvară episcop al românilor ortodocși din Transilvania. După încheierea lucrărilor Adunării Naționale de la Blaj din 3/15 mai 1848, episcopul Andrei Șaguna a călătorit la Cluj și apoi la Viena și Innsbruck în fruntea deputației românești trimise la

[32] Maria Berényi, *Personalități marcante*, p. 23-25, 37-44.

[33] Franz Schams, *Vollständige Beschreibung der königlichen Freystadt Pest in Ungern*, Hartlebens Verlag, Pest, 1821, p. 148-166.

[34] Johann Schneider, *Ecleziologia organică a mitropolitului Andrei Șaguna și fundamentele ei biblice, canonice și moderne*, traducere de diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2008, p. 59.

[35] Nicolae Popea, *Arhiepiscopul și metropolitul*, p. 23; Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, introducere, note și comentarii de Doru Radosav, ediția a III-a, Editura Dacia XXI, Cluj-Napoca, 2011, p. 200; Mircea Păcurariu, *O viață dăruită Bisericii și Neamului*, p. 54.

[36] Johann Schneider, *Ecleziologia organică*, p. 59.

[37] Johann Weber, *Eötvös und die ungarische Nationalitätenfrage*, p. 76-77.

împăratul Ferdinand în susținerea cauzei naționale. Atât pe drumul spre Viena, cât mai ales la întoarcere, episcopul român s-a oprit vreme de patru luni, între sfârșitul lui iunie și mijlocul lui octombrie, la Buda și la Pesta, unde a avut întrevederi cu miniștrii cabinetului ungar și cu palatinul Ungariei, arhiducele Ștefan, de la care a primit încurajări că programul românesc se va bucura de o audiență favorabilă din partea Curții imperiale. Din actele și însemnările sale știm că a purtat mai multe convorbiri cu József Eötvös și cu István Széchenyi, care i-au promis sprijinul lor pentru cauza națională a românilor. Cu ceilalți membri ai guvernului a avut contacte în timpul ședințelor Casei Magnaților, unde fusese numit ca regalist, precum și în comisiile dietei maghiare care discutau problema uniunii Ardealului cu Ungaria și abolirea iobăgiei[38].

Din această perioadă a lunilor mai-septembrie 1848 se păstrează două corespondențe vizând reorganizarea Seminarului teologic din Sibiu și obținerea permisiunii de a convoca și desfășura lucrările unui sinod diecezan către sfârșitul lunii septembrie 1848, sobor la care Șaguna dorea să invite 44 de protopopi și 56 de mireni din întreaga Transilvanie[39]. În planul organizării ecleziastice, dar mai ales a egalității confesiunilor și a raporturilor bisericii cu statul, Șaguna și Eötvös au avut idei și viziuni foarte apropiate susținând libertatea religioasă, conlucrarea dintre episcopat și laicat în administrația bisericească și autonomia bisericii față de stat[40]. De aceea, nu trebuie să ne mire deschiderea manifestată de ministrul Eötvös față de propunerile reformatoare sau înnoitoare ale episcopului Șaguna pentru Eparhia ortodoxă a Transilvaniei. În 4 august 1848, Eötvös l-a consultat pe Șaguna cu privire la reorganizarea seminarului sibian, episcopul răspunzându-i la 10 august și solicitând 2.600 de florini în scopul salarizării a doi profesori (1.000 florini) și a întreținerii gratuite a patruzeci de elevi (1.600 florini), precizând că acțiunile sale au drept scop „promovarea binelui obștesc prin creșterea mai bună și mai îngrijită, ce voiește să o dea preoțimii sale și poporului". Tot în acest scop, câteva zile mai târziu, episcopul îi solicita ministrului sprijinul în vederea ameliorării situației materiale a clerului ortodox, cerând o dotație corespunzătoare din visteria statului, așa cum primeau și preoții celorlalte confesiuni[41]. La 18 august 1848, episcopul Șaguna revenea în fața guvernului maghiar cu un veritabil proiect de lege în opt paragrafe referitor la organizarea Eparhiei Ortodoxe a Transilvaniei, solicitând Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice aprobarea în vederea convocării unui sinod eparhial[42]. Cu patru zile mai înainte redactase o scrisoare către ministrul Eötvös, solicitând ca locul întrunirii sinodului să fie la Sibiu, iar deschiderea acestuia să se facă în ziua de 3/15 octombrie 1848[43]. Deși nu se cunosc răspunsurile ministrului la toate aceste solicitări ale lui Andrei Șaguna, este greu de crezut că acesta s-ar fi opus, având în vedere tocmai convingerile sale constituționale și liberale.

Demisia lui Jozsef Eötvös din guvern la 11 septembrie 1848, precipitarea evenimentelor revoluționare, părăsirea Ungariei la 29 septembrie 1848 și refugierea lui la München, de unde a revenit abia în 1851, fără a se mai amesteca în politică pe întreaga durată a neoabsolutismului, ci concentrându-se asupra creației sale literare, i-a îndepărtat fizic și spațial pe cei doi, dar cu

[38] Ioan cavaler de Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane*, p. 113, nota 1; Keith Hitchins, *Ortodoxie și Naționalitate*, p. 81-93.

[39] Ioan Lupaș, *Șaguna și Eötvös, conferință ținută în sala festivă a gimnaziului din Brașov la 6 decembrie și la Asociațiunea din Sibiu la 8 decembrie 1913*, Tiparul tipografiei Concordia, Arad, 1913, p. 10-11.

[40] Paul Brusanowski, *Reforma constituțională din Biserica Ortodoxă a Transilvaniei între 1850-1925*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, p. 68-70.

[41] Ioan Lupaș, *Șaguna și Eötvös*, p. 10.

[42] Mircea-Gheorghe Abrudan, *Ortodoxie și Luteranism în Transilvania între Revoluția Pașoptistă și Marea Unire. Evoluție istorică și relații confesionale*, Editura Andreiana/Presa Universitară Clujeană, Sibiu/Cluj-Napoca, 2015, p. 663.

[43] Ioan Lupaș, *Șaguna și Eötvös*, p. 12-13.

siguranță nu i-a înstrăinat total unul de altul. O dovadă în acest sens o reprezintă cărțile lui József Eötvös, publicate în acest interval și regăsite în biblioteca lui Andrei Șaguna[44].

Un detaliu referitor la viața politică trebuie inserat aici, și anume că cei doi au împărtășit o viziune politică similară cu privire la viitorul Imperiului austriac, amândoi fiind adepți ai liberalismului de stat, ai adoptării unei monarhii constituționale în locul celei absolutiste, ai unității Austriei și ai principiului respectării obiceiului local și ai egalității naționale în cadrul Monarhiei habsburgice prin adoptarea unor constituții liberale moderne care să încorporeze aceste principii generale și să asigure bunăstarea, progresul și egala îndreptățire a tuturor națiunilor. În opinia lor reorganizarea politică a imperiului nu trebuia să adopte unilateral nici centralizarea, nici federalizarea, ci să păstreze atât unitatea imperiului și prerogativele monarhului, cât și autonomia internă a diferitelor țări și domenii ale coroanei austriece. Mărturii în acest sens rămân discursurile episcopului Șaguna în Senatul imperial lărgit (Verstärkter Reichsrat) de la Viena din anul 1860[45] și lucrarea lui József Eötvös „Garanțiile puterii și unității Austriei", publicată la Leipzig în 1859[46]. În această lucrare de peste două sute de pagini, baronul și-a prezentat pe larg viziunea politică referitoare la destinul viitor al Monarhiei dunărene, extrem de interesant de subliniat fiind faptul că în chestiunea relației dintre Austria și Ungaria, Eötvös a susținut uniunea personală a celor două coroane, așa cum se manifestase deja pe parcursul a trei sute de ani, conservarea unui minister comun pentru afaceri externe, comerț exterior, finanțe și război, în restul problemelor politice urmând a fi organizate ministere separate și autonome prin renunțarea la edificiul centralist al statului austriac, dar fără a merge atât de departe până la a împărtăși ideile revoluționare radicale de rupere totală a Ungariei de Austria și a dinastiei habsburgice de regatul maghiar. În ideile sale se recunosc germenii sistemului dualist la care se va ajunge câțiva ani mai târziu prin negocierile purtate cu Viena[47].

După încheierea compromisului austro-ungar[48], József Eötvös a intrat, la 17 februarie 1867, în cabinetul lui Iuliu Andrássy, preluând portofoliul de ministru al cultelor și instrucțiunii publice. Această responsabilitate publică l-a adus din nou în proximitatea acțiunilor și în orizontul de interes al mitropolitului Șaguna, care avea de rezolvat spinoasa problemă a recunoașterii legislative a Mitropoliei Ortodoxe a românilor din Transilvania și Ungaria, aceasta existând deocamdată doar în baza autografului imperial din 24 decembrie 1864[49]. Ministrul a manifestat de la bun început o deschidere față de tratarea problemelor ecleziastice ortodoxe, motiv pentru care a creat în cadrul ministerului „un despărțământ pentru trebile greco-orientale", angajând în acest sector trei funcționari de confesiune ortodoxă, un secretar de stat, în persoana timișoreanului Gheorghe Ioanovici (1821-1909), și doi consilieri de resort, un sârb pentru problemele Mitropoliei din Carlovițși un român pentru cele ale Mitropoliei de la Sibiu. După ce

[44] Mircea-Gheorghe Abrudan, *Mitropolitul Andrei Șaguna. O biografie culturală*, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane/Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2023, p. 40. Ilarion Pușcariu, *Catalogulu cărțiloru Escellenției Sele Domnuliu AEppu și Metropolitu Andreiu*, în A.B.M.A., ms. 261.

[45] Ioan Lupaș, *Șaguna și Eötvös*, p. 14-15; Keith Hitchins, *Ortodoxie și Naționalitate*, p. 125-130.

[46] Joseph Freiherr von Eötvös, *Die Garantien der Macht und Einheit Österreichs*, F.A. Brockhaus, Leipzig, 1859.

[47] Ioan Lupaș, *Șaguna și Eötvös*, p. 13-14; Johann Weber, *Eötvös und die ungarische Nationalitätenfrage*, p. 94-95.

[48] Martyn Rady, *Habsburgii. Ambiția de a stăpâni lumea*, traducere din limba engleză de Lia Decei, Editura Corint, București, 2023, p. 424-430.

[49] Keith Hitchins, *Ortodoxie și Naționalitate*, p. 219. Amănunte despre demersurile lui Șaguna în vederea reînființării mitropoliei vezi la: Mircea Păcurariu, *O viață dăruită Bisericii și Neamului*, p. 118-152 și Mircea-Gheorghe Abrudan, *Istoria, istoriografia și izvoarele arhivistice ale proiectului reîntemeierii Mitropoliei Românilor Ortodocși din Transilvania și Ungaria (1864*), în *Îndrumător bisericesc pe anul de la Hristos 2024*, Anul 172, Editura Andreiana, Sibiu, 2024, p. 280-306.

s-a consultat cu episcopul Ioan Popasu de la Caransebeș și cu mitropolitul Șaguna, ministrul l-a numit pe postul de consilier român exact pe confidentul mitropolitului, Ioan Pușcariu, care a ocupat această poziție între 4 decembrie 1867 și 30 aprilie 1869. Din această postură Pușcariu a avut ocazia să lucreze direct cu ministrul Eötvös și să se implice activ în rezolvarea pozitivă și rapidă a chestiunii recunoașterii juridice a mitropoliei ortodoxe române[50].

Deși nu ne sunt încă cunoscute în detaliu negocierile directe sau cele intermediate prin consilieri purtate de Șaguna cu Eötvös între primăvara anului 1867 și vara anului următor, în iunie 1868, cele două Camere ale Parlamentului maghiar, Camera deputaților și Casa Magnaților, la propunerea binevoitoare a ministrului József Eötvös a adoptat o lege prin care se recunoștea existența „mitropoliei de sine stătătoare pentru românii de religia greco-orientală și după drept egală cu a sârbilor, asemenea și înălțarea episcopiei greco-orientale din Transilvania la rang de arhiepiscopie" (§ 2.). Totodată, noii mitropolii îi era garantată autonomia în raport cu statul prin acordarea dreptului de a-și administra afacerile potrivit legilor și practicilor proprii, fiind supusă doar „inspecției supreme" a coroanei (§ 3.), și i se oferea dreptul de a-și organiza și convoca prin ierarhia superioară „congresul național bisericesc român", constituit din 30 deputați clerici și 60 laici (§ 6)[51]. Sancționată rapid de suveran, la 24 iunie 1868, și cunoscută ulterior ca articolul de lege IX din 1868, această legislație liberală a devenit suportul legal al rezistenței românești împotriva politicii de maghiarizare a guvernelor ungare din deceniile care au urmat[52]. Prin același concurs al ministrului Eötvös, guvernul de la Pesta a întreprins primele măsuri de asigurare a dotației mitropoliei, transferând de sub autoritatea civilă a guvernului spre cea bisericească a mitropoliei controlul asupra fondurilor ortodoxe transilvănene[53].

Acelorași relații amicale, dar mai ales a unei veritabile „simpatii" a ministrului „pentru cauza bisericii române", după cum notează Ioan Pușcariu[54], i se datorează trecerea rapidă prin „cenzura ministerului" și obținerea avizului guvernului pentru „Statutul Organic al Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria și Transilvania"[55] și ratificarea noii constituții ecleziastice de către Parlamentul maghiar prin lege organică în primăvara anului 1869. Ioan cavaler de Pușcariu relatează pe larg despre acest proces, precizând că statutul organic a fost citit articol cu articol de ministrul József Eötvös, care a susținut rapid sancționarea acestuia de către împărat, precizând textual că „voiu să se sancționeze prin Majestatea Sa, ca să puteți zice odată, că aceasta s-a întâmplat sub un ministru ungar liberal, care n-a vrut să fie mai puțin liberal decât congresul vostru"[56]. Același memorialist român precizează că după moartea lui Eötvös, resortul cultelor a fost preluat de președintele consiliului de miniștri, Iuliu Andrássy, care nu a mai fost la fel de binevoitor cu rezolvarea pozitivă a problemelor ecleziastice ortodoxe, aducând drept exemplu tergiversarea sine die a sancționării noului statut al mitropoliei sârbe de la Carloviț, adus în atenția lui Andrássy de referentul ministerial sârb Mandics. La discutarea punctuală a unor paragrafe importante, precum alegerea episcopilor de către sinodul eparhial mixt, Andrássy l-a

[50] Ioan Lupaș, *Șaguna și Eötvös*, p. 19; Ioan cavaler de Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane*, p. 133-138.

[51] Vezi textul legii IX/1868 în Ioan-Vasile Leb, Gabriel-Viorel Gârdan, Marius Eppel, Emilian-Iustinian Roman, Mircea-Gheorghe Abrudan, *Instituții ecleziastice ortodoxe. Izvoare legislative bisericești și laice (sec. XVIII-XX), volumul I*, Editura Doxologia, Iași, 2022, p. 268-270.

[52] Amănunte la Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867-1918)*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Sibiu, 1986.

[53] Keith Hitchins, *Ortodoxie și Naționalitate*, p. 277.

[54] Ioan cavaler de Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane*, p. 121.

[55] Reeditat recent în Ioan-Vasile Leb, Gabriel-Viorel Gârdan, Marius Eppel, Emilian-Iustinian Roman, Mircea-Gheorghe Abrudan, *Instituții ecleziastice ortodoxe*, p. 271-323.

[56] Ioan cavaler de Pușcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane*, p. 135.

criticat pe răposatul Eötvös exclamând: „săracul Eötvös! El avea înaintea ochilor tot instituțiuni americane și nici în America nu e așa!”[57] Deloc întâmplător istoricul maghiar american, Paul Lendvai, oprindu-se asupra membrilor primului cabinet maghiar de după adoptarea dualismului îi schițează lui József Eötvös următoarea caracterizare: „Membrul cel mai înzestrat din punct de vedere intelectual al guvernului și în același timp autorul celor mai importante legi a fost baronul József Eötvös, ministrul învățământului și cultelor. El ocupase același post și în 1848, în guvernul Batthyány. (...) Ca filozof în problemele statului și ca scriitor, Eötvös a corespondat cu Montalembert și Tocqueville la Paris și, în absența lui Andrássy, a funcționat ca locțiitor al acestuia. Miksa Falk, prietenul său, l-a caracterizat ca pe un «om de stat care-și iubește cu ardoare patria, om cu mintea unui filozof german și cu sufletul unui poet monden»”[58].

Corespondența păstrată a celor doi bărbați cuprinde și alte teme de discuție, precum angajarea unor profesori capabili la Universitatea din Budapesta, organizarea secretariatului de stat pentru ortodocși din cadrul Ministerului Cultelor, curricula unei Facultăți de Teologie Ortodoxă în cadrul aceleiași instituții de învățământ superior din capitala Ungariei, chestiuni familiale, interese privind sănătatea celor doi amici, schimburi de amabilități cu ocazia sărbătorilor Crăciunului și Anului Nou[59].

Epilog

Voi încheia această prezentare prin evocarea a trei momente pilduitoare privitoare la respectul, prețuirea și prietenia celor două personalități. Întâi de toate, pilduitoare rămâne o caracterizare extrem de măgulitoare pe care József Eötvös i-a creionat-o lui Andrei Șaguna în fața inspectorului școlar regesc Ludovic Réthy al comitatului Hunedoara, care rememora episodul în amintirile sale publicate în revista oficială a ministerului învățământului de la Budapesta, „Néptanitók Lapja”, fondată de ministerul Eötvös în februarie 1868: „La anul 1869, când m-a trimis ministrul de culte și instrucțiune baronul Eötvös inspector școlar în comitatul Hunedoarei, mi-a spus așa: «La Metropolitul Șaguna să te duci întâi și să-ți faci reverență. Dar să bagi de seamă cum te prezinți în fața lui, pentru că acela e om, care are atâta minte, cât jumătate de țară»”[60].

Apoi un moment emblematic referitor la relațiile cordiale ale celor doi s-a petrecut în septembrie 1869, când ministrul József Eötvös a vizitat Transilvania, iar mitropolitul Andrei Șaguna l-a întâmpinat la Avrig alături de alți reprezentanți ai autorităților civile, militare și religioase românești și săsești. De la Avrig spre Sibiu cei doi au călătorit împreună în aceeași trăsură. Ministrul a rămas peste noapte la Sibiu, dar nu s-a cazat la hotelul „Împăratul Romanilor”, ci a fost găzduit la reședința mitropolitului Andrei Șaguna, unde în după masa zilei de 19 septembrie /1 octombrie 1869 ierarhul a oferit oaspetelui său de seamă „un prânz foarte splendid, la care fură invitate toate somitățile bisericești, școlare, civile și militare”. Prezentând evenimentul pe prima pagină, redactorul *Telegrafului Român* a ținut să precizeze că arhiepiscopul și mitropolitul Andrei Șaguna a călcat pretutindeni în dreapta ministrului, după ei venind superintendentul sașilor și celelalte oficialități, un detaliu menit să ilustreze trecerea și vizibilitatea arhiereului român în fața ministrului maghiar[61].

În final, despre momentul plecării lui Eötvös în lumea drepților, eveniment petrecut în 2 februarie 1871, Șaguna îi scria lui Ioan Pușcariu că vestea o primise tocmai de la văduva

[57] *Ibidem*, p. 136.

[58] Paul Lendvai, *Ungurii*, p. 304.

[59] Ioan Lupaș, *Șaguna și Eötvös*, p. 19-26; A.B.M.A., *Fond Șaguna*, Nr. 2923, 2924, 2927, 2928, 2930, 2931, 2958.

[60] *Noutăți*, în *Telegraful Român*, Anul LVII, Nr. 69, Sibiu, 27 iunie (10 iulie) 1909, p. 287.

[61] *Telegraful Român*, anul XVII, nr. 75, Sibiu, 21 septemvrie (3 oct.) 1869, p. 317.

răposatului, care, preciza Șaguna, „mi-a trimis și mie înștiințare de moarte a bărbatului său și eu deci m-am aflat îndemnat a îndrepta către ea o epistolă de condoleanță, în care i-am scris «se zice că iubitul D[umi]tale soț a murit, eu însă afirm că el nu a murit ca să înceteze a trăi, ci a murit ca să trăiască mai glorios, să trăiască în veci»", conchizând că-i părea rău de „pierderea lui, pentru că rareori vine ceva mai bun după aceea" și exprimându-și teama că „pe viitor numai oameni obscuri vor fi miniștri"[62]. Din altă epistolă trimisă aceluiași destinatar aflăm că mitropolitul îi destăinuise că îl visase pe Eötvös, deși nu-și explica „pentru ce". Citând această scrisoare, protopopul Ioan Lupaș tâlcuia în urmă cu un secol că „este credința poporului că cel plecat din lume își cercetează în vis pe cei mai de-aproape ai săi ori vine chiar să-i cheme și pe ei din vâltoarea acestei vieți către tărâmurile veșniciei"[63]. Într-adevăr nu a mai trecut mult timp și Andrei Șaguna va păși la rându-i pe calea veșniciei.

În loc de alte concluzii voi recurge la o maximă a cunoscutului filosof și politician antic Marcus Tullius Cicero, care descria prietenia adevărată drept o legătură nedespărțită între două persoane virtuoase, precizând în lucrarea „Despre prietenie": „căci dacă interesul ar lega prieteniile, tot el, schimbându-se, le-ar destrăma; dar fiindcă natura nu se poate schimba, adevăratele prietenii sunt eterne"[64].

Fig. 1. Mitropolitul Andrei baron de Șaguna, fotografie, Băile Herculane, circa 1868[65].

Fig. 2. Ministerul József baron de Eötvös, fotografie, Budapesta, circa 1868[66]

[62] Ioan Lupaș, *Șaguna și Eötvös*, p. 25-26.
[63] *Ibidem*, p. 26.
[64] Cicero, *Despre prietenie*, cap. IX, https://textbase.scriptorium.ro/cicero/despre_prietenie/ix, accesat 27 iulie 2024.
[65] Fotografie din colecția Bibliotecii Academiei Române din București.
[66] https://www.wikidata.org/wiki/Q469996#/media/File:E%C3%B6tv%C3%B6s_J%C3%B3zsef_(Ellinger_Ede_felv%C3%A9tele).jpg, accesat 26 iulie 2024.